

*Німенко О. А.,
Київський університет імені Б. Грінченка, м. Київ*

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕСУБСТАНТИВНИХ, ДЕАД'ЕКТИВНИХ І ДЕВЕРБАТИВНИХ ДІЄСЛІВ (на матеріалі німецької мови)

Статтю присвячено дослідженню семантики похідних дієслів німецької мови. Розглянуто принципи семантичної класифікації дієслівних дериватів: десубстантивних, деад'єктивних, девербативних та проаналізовано їх мотивуючі основи.

Ключові слова: семантика, десубстантивні дієслова, деад'єктивні дієслова, девербативні дієслова.

Статья посвящена исследованию семантики производных глаголов немецкого языка. Рассмотрены принципы семантической классификации глагольных дериватов: десубстантивных, деадъективных, девербативных и проанализировано их мотивирующие основы.

Ключевые слова: семантика, десубстантивные глаголы, деадъективные глаголы, девербативные глаголы.

The article is devoted to the research of semantics of derivative verbs of German. It is considered principles of semantic classification of verbal derivatives: denominal, deadjectival, deverbative and analysed their structural-semantic features.

Key words: semantics, denominal verbs, deadjectival verbs, deverbative verbs.

Для характеристики структурно-семантичних властивостей дієслівних похідних треба розглянути особливості семантики мотивуючого слова, словотвірні типи та словотворчі форманти дієслівних дериватів, з'ясувати особливості семантики мотивованого слова.

Утворення похідних дієслів безпосередньо пов'язано з морфологічними, синтаксичними і семантичними властивостями дієслова. Специфіка дієслова як частини мови виявляється в особливостях реалізації дієслівної семантики та системи морфологічних категорій, через валентні характеристики дієслова та його центральне місце у реченні.

У класі похідних дієслів виокремлюються три основні групи: девербативні дієслова (мотивуюче слово – дієслово), десубстантивні дієслова (мотивуюче слово – іменник) і деад'єктивні дієслова (мотивуюче слово – прикметник). З огляду на загальнокатегоріальну семантику дієслова процесуальність, похідні дієслова, творені від іменника, позначають процесуалізацію предмета, ті, що походять від прикметника – процесуалізацію ознаки, утворені від інших дієслів – модифікацію процесу.

Найпродуктивніші способи утворення нових дієслів у сучасній німецькій мові представлено Й. Ербеном у вигляді схеми, яка охоплює як морфолого-синтаксичну, так і семантичну сторону процесу. Утворення дієслів представлено двома основними способами: суфіксальна вербалізація твірного іменника/прикметника та префіксальна модифікація твірного дієслова, рідше твірного іменника/прикметника. Утворення дієслова від іменника/прикметника за допомогою суфікса або префікса визначається синтаксичною позицією мотивуючих у «базовому реченні»: іменник може виконувати роль суб'єкта, суб'єктного предикатива, об'єктного предикатива, об'єкта в Знах. відмінку, прийменникового об'єкта, обставини інструмента дії, обставини місця, прикметник – суб'єктного предикатива, об'єктного предикатива, обставини. У результаті префіксального утворення дієслова мають місце синтаксичні зміни (зміна валентності) та семантичні зміни, до яких належать локально-темпоральні та акціональні (градація перебігу дії). [10, с. 75]

На формування семантики похідного слова значно впливає значення мотивуючого слова, його приналежність до певної лексико-семантичної групи. Десубстантивні дієслова мотивуються іменниками з предметною субстанціональністю, до яких належать антропоніми, фаунаніми, знаряддя праці, предмети побуту, продукти інтелектуальної діяльності, природні явища та іменниками з непередметною субстанціональністю, які позначають психічні і фізичні стани людини, її комунікативну діяльність, суб'єктно-об'єктні відношення, мисленнєві категорії, часову характеристику. [4, с. 87]

Словотвірні моделі десубстантивного дієслова визначаються семантично класом іменника (напр., професія, роль або стан, сфера) та синтаксично його роллю у «базовому реченні», яке виражається через елементарне дієслово або елементарну предикацію. Така класифікація показує, наскільки економно відіменникове дієслово здатне виразити багатоманітні синтаксичні відношення. Тип відношення, що експлікується між мотивуючим і мотивованим словами, стає зрозумілим з характеру нового дієслова і може бути актуалізуючим, імітативним, результативним, локативним, орнативним, привативним, інструментальним. [10, с. 76]

Інша класифікація десубстантивних дієслів Каліушенка В. Д. ґрунтується на типі семантичного зв'язку дієслова з мотивуючим іменником, який виражається через предикатно-актантну структуру, яка представляє створену дієсловом-предикатом та його аргументами ситуацію. Згідно з обраною методикою визначаються п'ять типів десубстантивних дієслів залежно від того, який з елементів ситуації представляє мотивуючий іменник. [12, с. 26-27]

Найпродуктивнішими структурними типами відіменникових дієслів у німецькій мові можна вважати такі [3]:

– безафіксні відіменникові дієслова: Staub → stauben;

– мотивуюче ім'я+префікс+суфікс: Schaden → entschädigen;

– мотивуюче ім'я+префікс: Gold → vergolden.

Мотивуючою базою для деад'єктивних дієслів слугують кореневі і рідше похідні прикметникові основи у позитивному або вищому ступені порівняння: kurz → kürzern, groß → vergrößern. Іноді виникають труднощі з визначенням напряму похідності дієслів, коли похідне слово співвідноситься не з одним мотивуючим (напр., besser → verbessern або bessern → verbessern) [1;7].

Семантична класифікація деад'єктивних дієслів може ґрунтуватися на можливих синтаксичних позиціях мотивуючої бази у еквівалентних реченнях. [11, с. 314-315] Найчисельнішими групами відприкметникових дієслів за своєю семантикою є інхоативні та фактивні дієслова. Інхоативні дієслова співвідносяться з реченням, утвореним мотивуючим прикметником у позиції суб'єктного предикатива та дієслова *werden*: *krank werden* – *erkranken*. Фактивні дієслова виводяться з речень, в яких мотивуюча база виконує функцію об'єктного предикатива при дієслові *etwas machen*: *das Problem deutlich machen* – *verdeutlichen*. Нечисельна група дуративних дієслів (дієслів стану) співвідноситься з реченням з суб'єктивним предикативом при дієслові *sein*: *j-m/etw. gleich sein* – *j-m/etw. gleichen*.

Структурний та семантичний аналіз деад'єктивних дієслів на прикладі групи каузативних дієслів німецької мови зі значенням «наділення ознакою більшою або меншою мірою» здійснений за І. Ступак. [7]

Девербативний словотвір має внутрішньодієслівний, міжкатегоріальний характер. Основними способами творення девербативних дієслів німецької мови є префіксація, суфіксація та словоскладання. Мотивуючими для девербативних дієслів виступають непохідні дієслова, які, як правило, виражають дії, стани, процеси у чистому вигляді, тобто без відтінків. Префікси модифікують значення твірних дієслів, завдяки чому похідні дієслова здатні виражати різноманітні відтінки дій і станів. Семантична модифікація дієслова здійснюється загалом через просторове або часове впорядкування дії та диференціацію її перебігу.

Напрямок модифікації похідного регулюється семантикою твірного дієслова як члена лексико-семантичної системи. Напрямами модифікації девербативних дієслів, на думку Сахарчука Л. І., є локативний, темпоральний та квантитативний. Локативні дієслова вказують на умови протікання дії у просторі (*hineingehen*, *auseinanderfahren*, *auffliegen*), темпоральні дієслова вказують на умови протікання дії у часі, позначаючи початок, тривалість і кінець дії або часове відношення дії до іншої дії (*entbrennen*, *verblühen*, *vorarbeiten*), квантитативні дієслова характеризують дію з кількісної сторони, яка є зовнішнім виявом якості (*abtanzen*, *anbeißen*, *überschreien*). [4, с. 76-79]

Девербативне дієслово зазнає поряд з лексико-семантичною й синтаксичною модифікацією. У результаті префіксації змінюється дієслівна дистрибуція, тобто синтаксична і семантична сполучуваність. Префіксальне дієслово по-іншому визначає структуру речення, ніж непохідне дієслово. [11, с. 289] Девербативні дієслова ефективно виконують текстоорганізуючу функцію. Чим вища інтенсивність події, тим більше девербативних дієслів використовує автор у тексті.

Подальше вивчення десубстантивних, деад'єктивних та девербативних дієслів може бути здійснено шляхом дослідження їх структурної та лексико-семантичної організації в межах різних семантичних груп.

Література:

1. Виноградова Р. И. Структурно-семантическая характеристика некоторых производных деадъективных глаголов в современном немецком языке / Р. И. Виноградова // Вопросы семантики и стилия. – Уфа, 1979. – С. 71-76.
2. Жарко С. Ю. Типологія словотвірних значень відсубстантивних похідних: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2008. – 22 с.
3. Калішченко В. Д. Відіменникові дієслова в німецькій і українській мовах // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2003. – № 4(50) – С. 82-86.
4. Сахарчук Л. И. Методологические проблемы словообразовательного анализа: (Семантика производ. глагола в нем. яз.) – Киев : Вища шк, 1987.
5. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / Т. В. Строева (ред.). – Изд. 2-е, испр. – М. : URSS. КомКнига, 2007. – 375 с.
6. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
7. Ступак І. Деад'єктивні каузативні дієслова зі значенням надання ознаки більшою або меншою мірою // Філологічні науки. – 2009. – Випуск 81(1). – С. 27-32.
8. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. – Изд. 4-е – М. : URSS. ЛКИ, 2007. – 255 с.
9. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache; hrsg. von G/ Drosdowski. – Band 4. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1995.
10. J. Erben. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. Berlin: Schmidt, 2000.
11. Fleischer/Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Niemeyer, 2007.
12. Kaliushchenko V. D. Deutsche denominalen Verben. -Tübingen: Narr, 1988. (Studien zur deutschen Grammatik; Bd 30).